

Barigantac

1871

Айгүл Кемелбаева

Жазушы, «Дарын» сыйлығының иегері

ПАТШАЙЫМ

Актер - адам, актер - тұлға. Актерді тұлға жасайтын - еңбегі. Дарын сарқылмайтын дария емес. Оны үнемі өнерпаздық өре деген өзенмен толтырып отыру ләзім. Сағасы сарқылмас үшін көп еңбек ету керек. Міне, осы қағиданы берік ұстанған актрисалардың бірі ретінде жерлесіміз, «Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген артисі» Жанат Аңсабайқызы Чайкинаны атай аламыз.

ӨМІРДЕРЕК

Чайкина Жанат Аңсабайқызы Павлодар облысының Ертіс ауданы орталығында туған.

Ы.Алтынсарин атындағы қазіргі гимназия-интернатында оқыды. 1971 жылы Құрманғазы атындағы Қазақ консерваториясының актерлік факультетіне, Қазақстанның Халық артисі Ш.Жандарбекованың курсына қабылданады. 1975 жылы Талдықорған қаласында шаңырақ көтерген облыстық қазақ драма театрында еңбек жолын бастайды. Ол Мәдениет министрлігі, облыстық, қалалық мәслихаттардың мақтау грамоталарымен марапатталған, үздік актер аталымының иегері, көптеген байқаулардың, фестивальдердің лауреаты. 1991 жылы Үкіметіміздің қаулысымен «Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген артисі» жоғары атағын алды.

1996 жылы Ж.Чайкина Павлодар облыстық Ж.Аймауытов атындағы музыкалық драма театрына шақырылып, М.Әуезовтің «Айман-Шолпан» спектакліндегі Шолпан рөлімен жерлестерімен алғаш рет қауышты. 1998 жылы А.П.Чехов атындағы орыс драма театрында Ф.Шиллердің «Мария Стюарт» спектаклінде Мария Стюарттың образын сәтті орындап, көрермендерді қуанышка бөледі.

2008 жылдан бастап Астанадағы Қ.Қуанышбаев атындағы Мемлекеттік академиялық қазақ музыкалық драма театрында еңбек етеді.

МАРИЯ СТЮАРТ

Жанат Чайкинаның ата жұрты мен нағашы жұрты шыққан Баянауыл – қазақ халқына 16 академик берген құтты жер. Жанаттың әкесі Аңсабай, атасы Шайқы, ата-тегі совет дәуірінде Чайкина болып жазылып кетіпті. Павлодардың А.П.Чехов атындағы облыстық драма театрында Ф.Шиллердің «Мария Стюарт» атты өлеңмен жазылған уытты трагедиясында басты рөлді Жанат Чайкина ойнағанда, көрермен қауым оның ұлты қазақ екенін аңғармаған екен. Билік пен таққа талас, діни алауыздық - жер бетіндегі классикалық сценарий, шіркін, әсте бір бұлжымайды-ау, адамзат нәсілі оңы мен солын танығалы көнеден жалғасып

келе жатыр. Шотландия мен Францияның патшайымы және Англияның тағына үміткер Мария Стюарт 1587 жылы 8 ақпан күні Фотерингей камалында жазаланды. Ағылшын королевасы I Елизаветаға карсы католиктердің бүлігіне катысты деген айыппен оның басын кескен. Орыс театрының директоры әрі көркемдік жетекшісі Виктор Валентинович Аввакумовка Жанат бірде 2-3 ай рөлсіз жүргенін айтты. Азаматтығы әрі талантты бағалағаны ғой, В.Аввакумов Жанатты жатсынбай, өз ордасына шақырып, бас ролді еншілеп берді. Жанат ролін бірден жаттап алғанда, режиссер Д.Т.Свидерский өте риза болды. Қуанышты сәтін актриса: «Қолыма ролді ала сала жұмысқа жұлқына кірістім», – дейді. Мария Стюарт бейнесі Жанат Чайкинаның абыройын әбден асырды. Бір өкініштісі, бұл койылым таспаға жазылмаған.

I Елизавета басқарған дәуірде британ елінде драмалық өнер мықтап дамыды, 1582 жылы Королева труппасы құрылды, оның құрамында Уильям Шекспир болды. Мария Стюарттың бақталас саяси карсыласы, туысы Элизавета патшайымды белгілі актриса Нина Матвеевна Запруднева ойнады. Жанат намысқа тырысып, сыншыл сырт көзге: «Мына казак актрисасын неғып алдыңдар?!» – дегізбеу үшін жанын салды. Орыс тілі мүлтіксіз. Премьерадан соң сұхбат алуға келген орыс журналист: «Откуда у вас петербуржский акцент?» – деп таң қалды. Ажал аузында бекзат қалпын сақтаған Мария Стюарт бейнесін нанымды беру үшін ол кітапханадан шықпай, тарихи тұлғаны жан-жақты зерттеп білуге күш салды. Үкім орындалып, жендет айбалтасы желкеден тигенде 44 жасар королеваның паригі ұшып кетеді, шашы ағарып кетіпті. Шотланд патшайымы жаңғырыкка басын коярда үстіне кымбат көйлек киіп шығады, таспнык тартады, мойнында крест, буыны босамау үшін шарап сұрап ішеді. Діні католик, протестанттыкка карсы. Текті патшайым аксүйек кейпіне дак түсірмей, дұшпан алдында жасып, жыламауға бекінді. Кешірім сұрап, Елизаветаның

аяғына жығылса, өлімге кесілуден құтылар еді. Қанды жазаға жиылған жұрт көзімен көріп, құлағымен естіді, ажалға көнген ақтық мезетінде құрбан әйел жендеттерін кешірді. Рухы биік Мария Стюарттың бейнесі өлгеннен соң әдебиет пен музыкаға көшті, оның қилы-қиямет тағдыр жолының бұралаң-қалтарысы талай классикті толғандырды. Шиллердің «Мария Стюарт» атты трагедиясын орыс тіліне Борис Пастернак өлеңмен аударған, спектакль сахнада екі жыл жүрді. Осы күрделі образдан соң Жанат Аңсабайқызы енді өзіне бірде-бір рөл қиын болмайды деп ойлаған. Бірақ ол қатты қателескенін антикалық Медеяның рөлін бергенде ұғып, жаны қоса киналды.

Жанат Чайкина орта мектепте ұлтшыл ақын Арман Қанимен бірге оқыды. «Мен орысшалау-

мын ғой. Қазак класында оқығаныммен, «Фонари», «Венок Дуная» деп орысша ән айтып жүретін едім. Комсомол ұйымының хатшысымын. Ол болса мектепте оқып жүріп, ұлт мүддесін қорғайтын астыртын ұйым құрып жүр. 9-класта оны мектептен шығарып жіберді. Арманды үш әріптің кісілері ұстаған. «Павлодарда неге казак мектебі жоқ, балабақша, дүкендердің атауы неліктен казак тілінде емес? Неге бәрі тек орыс тілінде?!» – деп жасөспірім Арман үкіметтен талап еткен. Комсомолдан шығаруға оны мен апара жатырмын. Үн жоқ. Арманға: «Сен сөйле», – деді. Ол болса қасқая қарап, «Я не буду говорить на русском языке. Міне, оқыңдар!», – деп комиссияға қарсы дәптерді лақтырды. Ақталғаннан соң Арман акын атақ-абырой алды, әрине. Желтоқсан оқиғасында Павлодар трактор зауытының ұлтшыл жігіттерінде көтерген ғой. Қазір Павлодар облысында әдеби-мәдени өмір біздің Армансыз өтпейді. Ол 15 жасар бала кезінен күрескер болып тұр ғой!».

Алаштың айтулы акыны Арман Қани кейінірек Жанатқа жыр арнады:

*«Жұрт көзіңше бір гұмырды жаратқан,
Өнерпазды ұлы десем, теріс пе?
Сахнада жалғыздық пен Жанаттан
Жаратылды жұмақтағы періште!
Неге дулы дүниедең безінді,
Оны ұғынған Шекспирді түсінбек.
Ұлы шебер сөзбен солдар сезімді.
Шығарды ол жан-тәңімен мүсіндеп!
Сан заманның зерлі сырын ол жалғыз,
Үлестірмек екі бірдей ғасырға!
Ұлы Абайға арман болған Тоғжан қыз,
Жанат болып туғаныңды жасырма!
Жаным, Жанат, түспеңі енді азапқа,
Бір Медея жетер грек елі үшін!..»*

Ол жеті жасынан ән салып, өскенде әнші болуды армандады. Жанаттың әкесі Аңсабай Шайқыұлы Павлодар өңірінде беделді адам еді. «Актриса күнделігінен» атты өмірбаяндық кітабында Жанат

Чайкина Ертiс жағасында, суға балықтай жүзiп, романтик жазушы Александр Грин хикаясындағы кейiпкер Ассоль сияқты қиялдап өскенiн жазды. Өмiрде не болмайды. Үш қыз, бiр ұлдан соң туған нәресте Жанатты бауырына салып алғысы келiп, кiлең ұл туа берген бiр таныс әйел перзентханада анасы Макпузаға «Кел, екеуiмiз ешкiмге сездiрмей, бала ауыстырайық!», – деп жалыныпты. Жанат артынан: «Менен кейiн анам екi бауырымды дүниеге әкелдi! Қызын айырбастамағаны үшiн Алладан сый алғандай», деуi - түбiрiмен дұрыс пайым. Жанат үш жасқа толмай, қайратты әке аяқ астынан ауырып, 44 жасында катерлi iсiк дертiнен көз жұмды. Анасы Макпуза 32 жаста алты баламен жесiр қалды. Өмiр өз дегенiн iстетпей қоймайды, қаймана жұрт сырттан тон пішкенге көнбейдi. Араға 9 жыл салып, анасы өзiн ерекше сүйiп, қадiрлеген ер азамат, математика мен физика пәнiнiң мұғалiмi Малай Бакаевичке тұрмысқа шықты. Ол кiсi әмеңгерлiк салтқа мойынсұнып, жесiр жеңгесiне үйленген екен, отбасын, бiр баласын қалдырып, 45 жасында өз бакытын таңдады, кейiнгi отбасымен 31 жыл тату-тәттi тiрлiк кештi. Келген бетте ол: «Сендердiң әкелерiң болған, менi ағатай десеңдер де болады», – деп, алты баланы мәпелеп өсiрдi.

Өнерге күштарлықты қарғадай қызына анасы Макпуза дарытты, жетi жасынан Павлодарға мектеп-интернатқа оқуға бердi. Түрлi өнер байқауларына белсендi қатысатын үрiп ауызға салғандай әдемі, кiшкентай Жанатты Беларуссияның Клинцы қаласының дәмi тартты, Артекте демалды, Москваны көрдi, өнер бағына тартқан баспалдақтар акырындап осылай басталған. Өмiр жолы киюласа келе, театр әлемiне әкелдi, әншiлiкке қызыққан абитуриент қыздың бойынан артистiк ұшқынды аңдап, бұлақ көзiн ашқан алғашқы ұстаз Рабиға Мұқайқызы Қаныбаева болып шықты. Құрманғазы атындағы Алматы Мемлекеттiк консерваториясының актерлiк факультетiндегi ұстаздар құрамында осал тұлға кездеспейтiн. Жанат

Шолпан Жандарбекованың курсына қабылданды. Ол диплом алған жылы Талдықорғанда театр ашылды. Бүкіл курсты жаңа театрға жіберді.

1975 жылы 4 карашада жас театр алғашқы шымылдығын Ғабит Мүсіреповтің «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу» атты драмасымен ашты. Дипломдық спектакльде 21 жасар Жанат ұстазы Шолпан Жандарбековамен бірге қайғыға батқан қос ананы ойнап жүріп, көз жасын көлдетіп, «Апама қарасам, дауысы сондай зарлы, ал көзінен жас көрінбейтін сияқты. Әр спектакльде таусыла жыласа актрисаның несі қалады? Сен жылама, көрерменді жылат» деген сөз осыдан шыққан болар?» – деп ойлап, техника деген осы екен ғой деп түйген.

Театр – төтенше жағдайларды әсте болжамайтын сұлулық мекені. Жанат соңғы дайындық кезінде басқыштан құлап, миы шайқалған деген диагнозбен емханаға түскен күннің ертеңінде В.Ежовтың «Бұлбұлдар түні» атты лирикалық драмасының премьерасы өтпекші болатын. Укол қабылдаған соң ол дәрігерге қолхат қалдырып, құстай ұшып, театрға келді. Жанатты көргенде театр басшылары қуаныштан төбелері көкке жете жаздады, ол Инга рөлін жоғары деңгейде алып шықты. Маңдайында ісік, сахнаға лейкопластырь жапсырып шықты, бір тәуірі, оқиға соғыстың соңғы мезгілінде өтеді.

Талдықорған театрында Жанат Чайкина «Арманым - Әселім», «Күшік күйеу», «Қаракөз», «Тұңғыш ұл» сияқты спектакльдері арқылы Алматы көрермендерімен қауышып, I-дәрежелі дипломмен марапатталды. 1998 жылы Тараз қаласында өткен Республикалық театрлар фестивалінде Акселеу Сейдімбектің «Күзеуде» атты әңгімесінің желісімен Болат Ұзақов инсценировкасын жазған пьесада «Ең үздік әйел рөлі» аталымы бұйырды.

Әзірбайжан Мәмбетов Жанатты «Жаушы» фильміне, Сәния рөліне шақырған. Жанат екінші балаға аяғы ауыр болған соң, кинодағы рөлден өкінбей бас тартты! 1984 жылы Төлен Әбдіковтің «Өтелмеген парыз» атты повесінің желісімен түсірген фильмге Жанат Чайкина Әнуар Молдабе-

ков және Досхан Жолжаксыновпен қатар түсті. Роза Қараеваға берген сұхбатында фильмнің режиссері С.Жармұхамедов Жанатты рөлге «Көзінде бір мұң бар, Чайкинада іш бар, жәбірленушілік бар, бет жыртысу сияқты үлкен кылықтарға бара қоймайды», – деп таңдапты.

Жанат Чайкина 1990 жылы желтоқсан оқиғасы туралы «Қызғыш құс» атты Талғат Теменовтің фильмінде Нонна Мордюковамен бірге ойнап, қасында қатар жүрді, атағы жер жарған актрисаның егделікке қадам басқан шағында басынан өткен килы жазмышы туралы бір күліп, бір жылап айтқан сырларын естіді. «Қызғыш құс» фильмі түсіріліп болып, дыбысын жазуға жіберу үшін аэропортқа, одан әрі Москваға жеткізілмекші еді, ең соңғы диск салынған сәтте, Казакфильм ауласында газель өртеніп кетті. Бұл алапат мезетті Жанат Чайкина көзімен көрді: «Талғат басын ұстап, жерге отыра кетті, жыларман күйде. Режиссеріміз әлі монтаждалмаған жұмыс материалдары сақталғанын, қайта жасайтынын айтып, есімізді орнына келтірген сияқты. Ол өрттің мәнісін бәріміз де іштей түсінгендейміз, себебі Талғат алғашқы болып КГБ-да сақталған деректі кинохрониканы айтып жеткізе алмас қиындықтармен алдыртып, көркемфильмге қосқан болатын. Көркемфильмді көпшілік көреді, біреулерге оның көзін құрту керек болды».

Нонна Викторовнаның Жанатқа бауыр басып қалғаны сонша, Москваға келсең, менің үйіме кел деп шақырды. 1991 жылы Жанат Чайкина «Қазак КСР-інің еңбек сіңірген артисі» атағын алғанда Нонна Мордюкова ақ тілегін жаудырып, құттықтау телеграммасын жіберген.

МЕДЕЯ

Театрдың жазылмаған заңы бар, кейбір рөлдер актер қауымы үшін қатерлі. Энергетикасы тылсым, аурасы ауыр, эзотерикалық рөлдерді нем-

денген артист атаулы бір қырсыққа тұтылмай қалмайды, сахнадағы стихия шеңберден шығып, селге айналып, параллель шиырылып қосыла дамиды, жеке басқа беймаза күй, әлдебір күтпеген қасірет ілестіріп алып келеді. Павлодар облыстық Ж.Аймауытов атындағы қазақ музыкалы драма театрында Ерсайын Тапенов қойған «Медея» трагедиясында Жанатқа бұйырған басты рөл тура сондай болып шықты. Жанат Аңсабайқызы туған жеріне белгілі актриса, үш қыздың анасы, екі жиенді болып оралған. Медеяның басынан кешкен азабы, жан қиналысы актрисаның жеке өміріне еніп алғандай, сахнадағы тағдырдың бір ұшығы отбасына берілді. Өзгенің жасыл бағы жайқалған несібесін көре алмай қызығатын, мүмкін болса, ұрлап алуға ентелейтін озбыр әйел затынан дәстүрлі отбасына қатер мол. Мұның сырын психология ғылымы арнайы зерттемегенмен, әлем әдебиеті мейлінше суреттеуден танбайды.

Студент кезде Жанат, өзге қыздар киноға кетсе, Пушкин кітапханасынан шықпай, қазақ, орыс, шетел классиктерін сүйіп оқыды. Ол әрбір күрделі рөлге бекіген сайын молырақ ізденуге дағды алды. Медея рөлі үшін Н.Кун, А.Белецкий, Головня, Гадциг, Каллистов сияқты антикалық дүние мен мифологияны зерттеуші авторлар және театр журнал-

дарын оқып тауысты. Уақыт, тарих, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, киім мәдениеті, кесек рөлге не керек, соның бәрін назарынан кұр жібермеді.

Еврипидтің «Медея» атты трагедиясы үшін 2004 жылы Қостанай қаласында өткен Республикалық театрлар фестивалінде «Ең үздік әйел рөлі» атауын Жанат Чайкина иеленді. Екінші мәрте! Қазақ тіліне ақын Қайрат Жұмағалиев аударған. Еркеғали Рахмадиев, Фариза Оңғарсынова, Әшірбек Сығаев тәрізді өнер иелері оттай жанып, жанын салатын Жанаттың ойынына ерекше тәнті болды. Бұрынырақ қазақ театрының кемеңгері Әзірбайжан Мәмбетов Шекспирдің «Король Лир» атты трагедиясында Чайкина екі рөлді – Корделия мен Сайқымазақты қат-қабат алып шыққаны үшін

ерекше ризашылығын білдірген.

«Твой звездный час Корделия – Медея!

Стюарт Мария и частица шутовства.

Во всем, что делаешь, душой и телом молодея,

Есть Божий дар, во всем есть признак естества», – деп Василий Кульбачко өлең жазды.

«Өнер кұрбандық тілейді» десе, бұл аксиома екен. Ұлы өнер жолы аңсарлы бақытты ысырып тастайтын кұпияға әсте кенде емес... Жанат Аңсабайқызының 41 жылдық сахналық өмірінде түйгені, артық әңгіме, өсек-аяң, қызыл көз қызғаныш – бәрі түбі бекерге шығарын тек адал еңбегіңмен дәлелдей аласың. Шын таланттардың 70%-і жалғыз, өз әлемінде ғана өмір сүреді екен... Рухы күштілер мылтықсыз майданнан аман-есен шығады, бар байлығым - балаларым, ұрпағым деп өмір сүреді.

Жанат Аңсабайқызы бүгінде қыздарын ұзатып, күйеу балаларына көңілі толып, жиендерін қызықтап отырған саликалы апа болды, дегенмен сахнада жас әйелдердің рөлін алып шыға беретін әдемілікті кұдай оған берген.

Жанат Чайкина - репертуары аса бай актриса. Ол Павлодар облыстық Ж.Аймауытов атындағы казак музыкалы драма театрындағы поэзиялық-музыкалық кештерде романстардың орындаушысы ретінде де танылды. Драма жанрында топ жарған классиктерден кейінгі авторлардың көшкеруенінде 70-ке тарта тағдырлы рөлдерді сахнаға алып шыққан. Бұл тізім тым комақты: Еврипид, Шекспир, К.Гольдони, Ф.Шиллер, А.Чехов, Ж.Аймауытов, М.Әуезов, І.Жансүгіров, С.Мұқанов, Н.Хикмет, Ғ.Мүсірепов, Ш.Айтматов, А.Цагарели, Ж.Шевре, С.Жүнісов, Т.Ахтанов, Р.Сейсенбаев, Д.Исабеков, Қ.Ысқаков, О.Сәрсенбек, М.Байджиев, Т.Есімжанов, А.Вампилов, А.Бек, О.Бодыков, Б.Васильев, М.Байсеркенов, Б.Калчабаева.

Кенже қызы 2006 жылы оқуға түсіп, Павлодарға анасына келгіштей берген Ақнұры үшін Елордаға қоныс аударған. Ол Қ.Қуанышбаев атындағы Мемлекеттік академиялық музыкалық казак дра-

ма театрында «АЛЖИР азасы» – Ғалия, «Үйлену» – Дерек, «Гамарджоба» – Ханума, «Махаббат мелодрамасы» – Нұржамал, «Ізгілік формуласы» – Жанн, «Қыз Жібек» – Қамқа, «Тіл табысқандар» – Болдыхан сияқты рөлдерді сахнаға алып шықты.

2012 жылы режиссер Әлімбек Оразбеков қойған Ж.Шевренің «Ізгілік формуласы» атты драмасындағы Жанн рөлі үшін актриса Қостанай республикалық театрлар фестивалінде төртінші мәрте «Ең үздік әйел рөлі» атауын иеленді. Премьерасы 2016 жылы көктем ауа өткен А.Айларовтың «Сүрінген сүрбойдақ» атты комедиясында ол Дзерасса сияқты жаны нәзік, мейірбан, бақытқа жаралған, ар-ұяты бетінде тұратын ибалы жанды ойнады. Патшайым және сезімге өртеніп, айналасын күл қылып кететін рухы күшті әйел затын аласартпай алып шығуға тұғыры берік Жанат Чайкинаның нағыз ампуласы жұмсақ, нәзік, үлбіреген көрікті жаратылысы, тек сүйеге бек лайық көркем жандар деп ойлауға әбден болады.

